

O. HUGOLIN LANGKAMMER OFM, *Ewangelia według św. Marka*. Wstęp — przekład z oryginału — komentarz (Pismo Święte NT w 12 tomach, t. III, cz. 2), Poznań — Warszawa 1977, ss. 415.

Rzecz znamienna: najkrótsza Ewangelia ma współcześnie obszerne komentarze. Wynika to ze zmiany patrzenia na drugą Ewangelię; nie uważa się jej już za streszczenie Mateusza, a jej autora za „boskiego streściciela” (Bossuet), lecz za źródło w materii synoptycznej. Tak też podszedł do tego zagadnienia autor polskiego komentarza do Ewangelii św. Marka. Znany biblista, profesor KUL-u, aktualny przewodniczący sekcji biblistów polskich, o. Hugolin Langkammer, dał polskiemu piśmiennictwu teologicznemu pierwszy pełny komentarz do Ewangelii Markowej. W ten sposób do cennej serii komentarzy biblijnych tzw. KUL-owskich doszedł jeszcze jeden jakże wartościowy i oczekiwany tom.

Różne typy komentarzy pojawiały się w biblistyce; zależnie od punktu widzenia i akcentowania danych można mówić o komentarzach typu filologicznego, historycznego czy teologicznego. Komentarz Langkammera jest niewątpliwie typu teologicznego: główny akcent bowiem spoczywa na teologii Ewangelii Marka. Ów teologiczny akcent bowiem pojawia się we wstępie historyczno-krytycznym, gdzie — przeprowadźmy pewne porównanie — zagadnieniom historycznym autor poświęcił 8 stron, kwestiom literackim — 6, a chrystologii, a więc zagadnieniu *par excellence* teologicznemu — 33. Teologiczną treść zawierają także ekskursy (32 strony). Jest ich pięć: obszernie opracowany temat tzw. źródła Q (o czym z dumą autor pisze, że nie było dotąd w literaturze polskiej osobnego na ten temat opracowania), teologia prologu Ewangelii, temat paruzji Syna Człowieczego, problem nowotestamentalnych przekazów o ustanowieniu Eucharystii oraz o cudach Jezusa.

Autor dzieli Ewangelię Markową na trzy części: po prologu (1, 1—15) część I: działalność zbawcza Jezusa i reakcja ludzi (1, 16—8, 30); część II: Jezus urzeczywistnia swoją działalność zbawczą poprzez drogę krzyża i zmartwychwstania (8, 27—16, 8); część III: męka, śmierć i zmartwychwstanie Jezusa (14, 1—16, 8) oraz kanoniczne zakończenie Ewangelii (16, 9—20). Jak widać z tego, część II zachodzi na III, co powoduje pewne zamieszanie, ale autor miał swoje racje, ażeby tak przeprowadzić swój plan. Poszczególne perykopy zostały omówione bardzo obszernie. Krytyka tekstualna utrzymana jest w granicach najważniejszych wariantów (najlepsze wyjście w tego typu komentarzach!). Autor omawiając daną perykopę stosuje metodę historii form, historii tradycji i historii redakcji. Zawsze na końcu jest podsumowanie teologiczne.

W twierdzeniach teologicznych autor zachowuje umiar i rozsądek. Opierając się na najnowszych badaniach egzegetycznych nie rzuca się autor na skrajne opinie, czego niestety nie można powiedzieć o wielu nowych komentarzach zagranicznych (por. R. Pesch). „Czytelnik łatwo zauważy — pisze Langkammer w przedmowie — że nie hołduję modnym hipotezom, starającym się Jezusowe dzieła w mocy oprzeć o analogie pozabiblijne, lecz podkreślam nowość i autentyczność cudów dokonanych przez Jezusa, zgodnie z dociekaniem na ten temat, zawartymi w komentarzu”.

Komentarz Langkammera oparty jest o bogatą bibliografię. Autor przedstawił stan badań nad Ewangelią Markową do roku 1976 włącznie, nawet sięgając roku 1977. Założeniem jak najbardziej słusznym autora było dać — wobec istnego potopu literatury fachowej — bibliografię selekcyjną. Czasowe jej ramy określił latami 1960—1976. Oczywiście, kryteria wyboru danej pozycji mogą być różne, trzeba jednak zgodzić się na pewne klasyczne pozycje względnie takie, które w jakiś sposób przyczyniły się do rozwoju problematyki. Autor komentarza wybrał wszystkie klasyczne i najlepsze pozycje — należy mu tego pogratulować. Niemniej jednak recenzent widziałby jeszcze parę pozycji, które ewentualnie można by dołączyć. I tak w sekcji literatury pomocniczej: R. G. Bratcher — E. A. Nida, *A Translator's Handbook on the Gospel of Mark*, Leiden 1961. W sekcji monografii chciałoby się widzieć: F. Neirynck, *Duality in Mark. Contributions to the Study of the Markan Redaction* (BETL 31), Louvain 1973; M. Sabbe (red.), *L'Evangile selon Marc. Tradition et rédaction* (BETL 34), Gembloux-Louvain 1974; K. Tagawa, *Miracles et Evangile. La pensée personnelle de l'évangéliste Marc*, Paris 1966. Praca K. Kertelge, *Die Wunder Jesu im Markusevangelium. Eine redaktionsgeschichtliche Untersuchung*, München 1970 została chyba pomyłona z artykułem o podobnym tytule tegoż autora (obie pozycje zdają się być cytowane w komentarzu, ale w pomieszaniu).

Z dostrzeżonych ważniejszych błędów: s. 12 (bibliografia) jest: *Catchpole*, winno być: *Catchpole* (później w tekście jest już poprawnie); ss. 155 (literatura) i 409 (skorowidz autorów) jest: *Kuoch*, winno być: *Koch*; s. 409 (skorowidz autorów) jest: *Minette de Tillesse*, winno być: *Minette de Tillesse* (w tekście jest różnie cytowany). Mimo to korekta jest przeprowadzona bardzo starannie, a szereg doskonałych skorowidzów (ważniejszych terminów biblijnych i teologicznych, pojęć greckich, tekstów biblijnych i autorów) znakomicie ułatwia konsultację komentarza.

W sumie otrzymaliśmy cenne dzieło przynoszące chlubę polskiej biblioteczki. Gratulacje!

Kraków

KS. JERZY CHMIEL

KS. PAWEŁ NOWICKI, — *Hebrajszczyzna biblijna*, ATK Warszawa 1978, stron 172.

Przeżywamy dziś w Kościele i egzegezie katolickiej pewien renesans studiów biblijnych nad tekstem świętym. Renesans ten obserwowac możemy od ukazania się wydanej w 1893 r. przez papieża Leona XIII encykliki biblijnej *Providentissimus Deus*, mówiącej o studiach biblijnych i wskazującej na wartość i znaczenie znajomości starożytnych języków biblijnych, koniecznych do dogłębnego studium Pisma św., dla poznania autentycznego tekstu Biblii i ducha starożytnych języków wschodnich, a zwłaszcza języka hebrajskiego.

Również następne dwie wielkie encykliki biblijne: *Spiritus Paraclitus* Benedykta XV (1920) i *Divino afflante Spiritu* Piusa XII (1943), podjęły ten problem i akcentowały konieczność znajomości języków biblijnych dla dobrego odczytania litery i ducha Biblii, aby lepiej poznać środowisko i kul-